

13. Scriven M. Evaluation Thesaurus, Sage Publications. – Newbury Park, London, New Delhi, 1991.
14. Simons H. Getting to Know Schools in a Democracy. The Politics and Process of Evaluation, The Falmer Press. – London, New York, Philadelphia, 1987.
15. Taylor F. The principles of Scientific Management. – New York: Harper and Bros, 1911.
16. Tyler R., Smith E.R. Appraising and Recording Students Progress, Harper and Row, New York, 1942.
17. Weiss C. Evaluation. – Prentice Hall, Inc., Harvard University, New Jersey, 1998.

УДК 329.18

Т. М. Дублікаш

МЕЙНСТРІМІЗАЦІЯ КРАЙНІХ ПРАВИХ В ЄВРОПІ: ЧИ Є ЗАГРОЗА?

MAINSTREAMIZATION OF FAR RIGHT IN EUROPE: IS THERE THREAT?

У статті аналізується електоральний успіх крайніх правих політичних сил на останніх парламентських виборах в країнах Європи та риторика, що використовувалася під час виборчих кампаній. Автор робить припущення, що попри залякування можливістю приходу крайніх правих у багатьох країнах Європи до влади, їхній електоральний успіх є незначним та тимчасовим. Гіпотеза досліджується за даними динаміки електоральної підтримки цих політичних сил.

Ключові слова: парламентські вибори, електоральний успіх, крайні праві.

The electoral successes of far right during last parliamentary elections in European countries as well as the rhetoric of their electoral campaigns are studied in the article. The author supposes that despite the intimidation that there is a possibility of far right coming to power in many European countries, their electoral success is insignificant and temporary. The hypothesis is researched on the database of the dynamics of electoral support of far right.

Key words: parliamentary elections, electoral success, far right.

Низка парламентських виборів у країнах Західної та Східної Європи 2010 року відродила занепокоєння щодо можливості зміцнення політичних позицій крайніх правих у Європі. Вражаючі результати

голосування на підтримку крайніх правих в Угорщині та Нідерландах, проходження до парламенту крайніх правих у Швеції, збереження частки голосів у Латвії, зменшення, але збереження представництва у Словаччині і, наприкінці, відродження крайніх правих у Франції внаслідок підтримки виборців на регіональних виборах, - все це примушує з занепокоєнням очікувати результати парламентських виборів у тих країнах, де вони відбудуться цього року. Наслідки економічної кризи, побоювання довгострокових наслідків міграції, заперечення вплутуванню власних країн у військові протистояння на Близькому та Середньому Сході або в Африці, - ці та інші фактори призводять до зростання електоральної підтримки крайніх правих політичних сил та їхньої риторики. Тому експерти побоюються, що в певний час і в певному контексті радикальні праві в Західній, Східній та Центральній Європі можуть стати менш маргіналізованими та більш мейнстрімними [1, 47]. Чи дійсно є така загроза або це все ж таки надмірні побоювання? Що саме живить риторику крайніх правих та робить її привабливою не тільки для радикально налаштованих, але й для більш поміркованих виборців? Відповіді на ці та інші питання ми спробуємо запропонувати у межах даної статті.

Чимало наукових робіт на сьогоднішній день було присвячено дослідженню впливу таких факторів, як безробіття, міграція, модернізація, глобалізація, інтеграція тощо на розповсюдження радикальних поглядів та зростання популярності крайніх правих (див., наприклад, роботи А. Вілкокса, В. Евбанка, Дж. Флекера, І. де Вірдта, Ф. Мілеті та інших). Зокрема, у дослідженнях Р.Джекмана та К.Волперта аналізуються економічні фактори, які є важливими для електорального успіху крайніх правих, Г. Кітшелт описує певні фактори, що впливають на формування різних типів крайніх правих, Х.-Г. Бетз досліджує вплив імміграційних процесів на розповсюдження ідеології крайніх правих [2].

У своїй роботі, спираючись на досвід електоральних кампаній парламентських крайніх правих партій у Європі, ми спробуємо дати відповідь на питання щодо причин зростання популярності крайніх правих в нинішніх історичних умовах та потенціалу для перетворення в серйозну загрозу політичній та суспільній системі тої чи іншої держави. Звичайно, ми розуміємо, що палітра крайніх правих сил в Європі не обмежується лише парламентськими партіями або тими, що борються за

проходження до парламенту, а складається з численних легалізованих та не легалізованих рухів, організаційно оформлених груп та тимчасових об'єднань, малих групукул та широких субкультур, що поділяють цінності та політичні погляди крайніх правих. У якості прикладу можна навести Італію, де, як зазначає Том Волкер, мабуть найрізноманітніша палітра крайніх правих у Європі, які представлені широким діапазоном всіляких партій та об'єднань; або Німеччину, в якій існує найпотужніший позапарламентський нацистський рух у Європі, який налічує 50 000 активних неонацистів. Але, як зазначає аналітик, саме виграш на виборах дає їм доступ до ресурсів, які дозволяють вибудовувати масові організації на місцях, а також підвищує їхню «респектабельність» [3]. Внаслідок цього крайні праві починають сприйматися як «нормальні» політичні актори і набувають шанс «вийти з тіні», об'єднавши численні організації подібних груп у більш потужний та значущий рух.

Основною метою даної статті є аналіз електоральної риторики та підтримки крайніх правих на парламентських виборах в Європейських країнах на останніх парламентських виборах. **Об'єктом нашого дослідження** будуть виступати парламентські вибори в країнах Європи. **Предметом** - електоральний успіх та риторика крайніх правих політичних сил на останніх парламентських виборах. У якості **гіпотези** ми припускаємо, що попри тривогу щодо відродження крайніх правих у Європі з 1980-х років і занепокоєння щодо можливості їхнього стрімкого проходження до представницьких органів влади, ця тенденція не є загальною для Європи в цілому і, більш за те, електоральний успіх крайніх правих на одних парламентських виборах обертається поразкою, принаймні частковою, на наступних виборах.

Звертаючись до аналізу електоральної риторики крайніх правих, необхідно відзначити її разючу еклектичність та високу залежність від регіональної специфіки. Взагалі, еклектичність політичних програм крайніх правих — це те, що викликає труднощі при позиціюванні цих політичних партій на традиційній шкалі «лівих-правих», але навіть у політичних програмах партій, що можна віднести до цього блоку крайніх правих, спостерігається чимало розбіжностей. Зокрема, Скотт Нісен відзначає, що навіть метод кейс-стаді не підходить до аналізу крайніх правих, адже розбіжності між їхніми позиціями у різних країнах Європи

дуже великі [2]. Але в цілому можна виділити наступні теми, що активно експлуатувалися під час останніх електоральних компаній:

- Незахищеність суспільства внаслідок глобалізаційних процесів. Зміцнення наднаціональних організацій за рахунок послаблення внутрішніх політичних інститутів розглядається як пряма дорога до втрати будь-якої вагової влади політичними інститутами держави [4].

- Економічне занепокоєння, зокрема, боязнь ринку та надія на захист з боку сильної держави. У якості інструментів посилення ролі держави в економіці деякі з крайніх правих пропонують націоналізацію [5], включаючи ренаціоналізацію землі та сільського господарства. Також висувається вимога до політичних еліт згорнути реформування економіки у напрямку вільного ринку, яке відбувається за інструкцією МВФ [6]. У якості альтернативи ринковій економіці пропонується, наприклад, ідея соціальної ринкової економіки. Одним з головних страхів, який експлуатують крайні праві, звичайно, є страх втрати роботи внаслідок надлишкової пропозиції робочої сили на ринку труда з числа іммігрантів. Також, серед економічних тем, які експлуатуються у зв'язку з міграцією, є теми виснаження системи соціальної допомоги за рахунок матеріальної допомоги мігрантам та надання соціального житла.

- Політичне занепокоєння, пов'язане з корупцією в органах влади, слабкими інститутами та низькою довірою населення до мейнстрімних партій. Зокрема, у ході своїх політичних кампаній крайні праві звинувачують керівництво держав у продажності іноземним банкам [5].

- Побоювання колапсу права та порядку внаслідок міграційних процесів. За думкою крайніх правих, мігрантів треба контролювати так само, як і злочинців, політичні компроміси з групами мігрантів неприпустимі [7].

- Страх втрати культурних цінностей. Страх культурної та лінгвістичної гомогенізації під впливом культурної експансії США. Неприйняття домінування англійської мови як в роботі різних наддержавних інституцій, так і в медійній сфері.

- Ісламофобія або занепокоєння у відношенні до можливих релігійних протистоянь у зв'язку зі збільшенням кількості мусульман в Європі. Як зазначають аналітики, саме стратегія «включення» або інтеграції мігрантів

та поступок їм з боку влади сприяє зростанню популярності крайніх правих [3].

Щодо вибору ворогів, то тут також існують певні відмінності між крайніми правими у різних країнах. Так, на заході Європи ці радикальні сили спрямовують свій напад переважно на іммігрантів, а у Центральній та Східній Європі – на національно-етнічні меншини, традиційно на євреїв та циган; сексуальні меншини та міжнародні фінансові установи [5]. Також у якості ворогів виступають такі держави, як Ізраїль, США, політичне та економічне об'єднання ЄС, телебачення тощо. В залежності від того, в якій країні діють крайні праві, в якості «держав – друзів» також можуть виступати будь-які. Наприклад, Габор Вона, лідер крайньої правої партії Угорщини «Рух за кращу Угорщину» (Йоббік), пропонує радикально переорієнтувати зовнішню політику Угорщини у напрямку Сходу, тобто Росії [8].

Аналізуючи причини зростанні електоральної підтримки крайніх правих, Кристофер Вільямс говорить про два традиційних підходи до пояснення популярності радикальних правих. По-перше, це психологічні або соціо-психологічні підходи, які пояснюють зростання радикальних правих установок та поведінки в категоріях особистих характеристик індивідів, що підтримують подібні ідеології. По-друге, це соціо-політичні або соціологічні підходи, які приділяють головну увагу тим проблемам, які повинні регулюватися політичною системою, але з регулюванням яких вона не справляється. Тому, за думкою Вільямса, головну роль тут відіграють ідеологія та протест [1, 30]. Хуан Лінц виділяє наступні фактори, що сприяють виникненню фашизму: існування почуття національної зради або приниження, крах державної влади, національна «культурна криза», а також складна суміш випадкових обставин та глибоко вкорінених структурних процесів [1, 30]. Також популярною для пояснення цього феномену є теорія модернізації, що розглядає радикалізм крайніх правих як спробу протистояння автономізації індивідів, що зростає у модернових суспільствах, та функціональній диференціації суспільства [9]. С. Пейні, представник так званого «ліберального консенсусу», виділяє наступні змінні, що сприяють появі та підтримці груп крайніх правих:

1. *Культурні*, включають сильні націоналістичні течії, сприйняття кризи культурних цінностей, сильний вплив (або виклик) секуляризації.

2. *Політичні*, що включають створення нової держави, наближення ліберальної демократії, фрагментовану або серйозно поляризовану політичну систему, політичне оформлення націоналізму та сприйняття внутрішніх/зовнішніх загроз.

3. *Соціальні*, включають існування соціальної напруги/конфлікту, а також той факт, що певні соціальні групи не є представленими або є недопредставленими в органах влади (робітники, селяни), а також появу серйозного розчарування існуючою політичною системою в середовищі середнього класу, і, наприкінці, існування єврейської меншини.

4. *Економічні*, що центруються навкруги проблеми кризи, що виникла внаслідок переміщень, війн, поразки або іноземного домінування.

5. *Міжнародний контекст та проблема приниження держави*, бажання більш високого статусу, недорозвиненість та існування фашистської ролівої моделі, будь-то внутрішньої або зовнішньої [1, 37].

Електоральна підтримка крайніх правих на парламентських виборах в Європі. Дослідники відзначають, що зліт популярності крайніх правих є хвилеподібним (Кнюттер, 1991; Зіммерманн та Саалфелд, 1994 та інші). При цьому вони розходяться в думці стосовно того, чи є ці хвилі подібними в усіх або багатьох країнах (Фон Бейме, 1988; Епштейн, 1993 та інші) або специфічними для кожної країни окремо (Він, 1997) [10, 5].

Проаналізувавши результати останніх виборів до представницьких органів влади у державах Західної, Центрально-Східної та Південно-Східної Європи, ми виокремили декілька груп країн на основі представництва крайніх правих політичних сил у парламентах. Ми вважаємо, що саме проходження подібних політичних сил у парламенти свідчить про суттєву підтримку серед населення країн та дає їм можливість зміцнювати свою підтримку та просувати свої ідеї у легітимному політичному полі. Втім, треба зробити декілька зауважень. По-перше, електоральні бар'єри для проходження партій до парламенту у країнах Європи різняться, і тому стверджувати про більшу чи меншу підтримку крайніх правих у тих чи інших державах лише на підставі цього показника не представляється доречним. По-друге, вибори у різних державах відбуваються не одночасно, і тому часовий період, в який відбувалися останні парламентські вибори (2007-2011 рр.) є суттєвим і може некоректно відображати підтримку крайніх правих якщо, наприклад, порівнювати результати виборів у державах, які відбулися в 2011 році, та

ті, вибори в яких відбулися ще у 2007 році. За цей час політичні системи країн були змушені пройти через випробування економічною кризою, яка посилила риторику цих радикальних сил та призвела до більшої підтримки у деяких країнах. Але це не відкидає можливість порівняння, перш за все тому, що нас цікавить більшою мірою динаміка ставлення до крайніх правих у середині країн, ми поки що не ставимо своєю задачею зробити порівняння між країнами, по-друге, це може стати базою для подальшого аналізу, і тому, відстежуючи парламентські вибори, які мають ще відбутися у 2011 році, ми зможемо простежити, чи покинула держава ту групу країн, до якої ми її віднесли за нашою класифікацією, і якщо покинула, то у якому напрямку. Тож, ми виокремили наступні групи країн:

- **Держави, в яких радикальні праві не представлені в парламентах.** Албанія (2009 р.), Боснія та Герцеговина (2010 р.), Македонія (2008 р.), Чорногорія (2009 р.), Чехія (2010 р.), Естонія (2011 р.), Великобританія (2010 р.), Німеччина (2009 р.), Ісландія (2009 р.), Іспанія (2008 р.), Ірландія (2011 р.), Норвегія (2009 р.), Португалія (2009 р.), Фінляндія (2011 р.), Франція (втім, на регіональних виборах 2010 р. Національний Фронт здобув підтримку (9,17%) та деякою мірою відродився після поразки на парламентських виборах 2007 р.), Кіпр (2006 р.), Люксембург (2009 р.), Мальта (2008 р.).

- **Держави, в яких радикальні праві були представлені в парламентах на попередніх виборах, але не пройшли до парламенту на останніх.** Польща (2007 р., Ліга Польських сімей, втратила 6,7% голосів у порівнянні з виборами 2005 р.); Румунія (2008 р., Партія «Велика Румунія», втратила 9,77 % у порівнянні з виборами 2004 р.).

- **Держави, в яких крайні праві були представлені в парламенті і на попередніх, і на останніх виборах, але деякою мірою втратили підтримку на останніх виборах.** Словаччина (2010 р., Словацька Національна партія, 5,07% або -5,9% у порівнянні з виборами 2006 р.); Словенія (2008 р., Словенська Національна партія, 5,4% або -0,87% у порівнянні з виборами 2004 р.); Хорватія (2007 р., Хорватська партія Права, 0,7% або -5,7% у порівнянні з виборами 2003 р.); Бельгія (2010 р., «Фламандський інтерес», 7,76% або -4,23% у Палаті представників у порівнянні з виборами 2007 р., 7,6% або -4,29% у Сенаті).

- **Держави, в яких крайні праві були представлені в парламенті і на попередніх, і на останніх виборах, при чому їхня електоральна підтримка залишилася майже незмінною.** Латвія (2010 р., Національний Альянс, 7, 67%, та ж сама кількість місць, що була у однієї з партій Альянсу, «За вітчизну та Свободу», на попередніх виборах 2006 р.); Швейцарія (2007 р., Ліга Тичіно, 0,6% або +0,2% у порівнянні з виборами 2003 р.).

- **Держави, в яких крайні праві були представлені в парламенті і на попередніх, і на останніх виборах, при чому їхня електоральна підтримка зросла.** Болгарія (2009 р., Національний Союз «Атака», 9,36% або + 1,2 % у порівнянні з виборами 2005 р.); Литва (2008 р., «Порядок та Справедливість», 12,69% або +1,3% у порівнянні з виборами 2004 р., втім, «Порядок та справедливість» не може бути віднесена до крайніх правих безперечно, бо за різними оцінками позиціонується як правоцентристська); Сербія (2008 р., Сербська Радикальна партія, 29,46 % або +0,87% у порівнянні з виборами 2007 р., втім цього разу при перерозподілі місць у парламенті парія отримала на 3 місця менше у парламенті в порівнянні з 2007 р.); Австрія (2008 р., Альянс за Майбутнє Австрії, 10,7% або +6,59% у порівнянні з виборами 2006 р.); Греція (2009 р., Православне Народне Об'єднання, 5,63% або +1,83% у порівнянні з виборами 2007 р.); Данія (2007 р., Датська Народна партія, 13,9% або +0,7% у порівнянні з виборами 2005 р.); Італія (2008 р., Північна Ліга, 8,3% або +4,2% у порівнянні з виборами 2006 р.); Нідерланди (2010 р., Партія Свободи, 15,5% або +9,6% у порівнянні з виборами 2006 р.)

- **Держави, в яких крайні праві не були представлені в парламенті на попередніх виборах, але набули підтримки на останніх та пройшли до парламентів країн.** Угорщина (2010 р., Рух за Кращу Угорщину («Йоббік»), 16,67 % або + 14,47 % у порівнянні з виборами 2006 р.); Швеція (2010 р., Шведські Демократи, 5,7% або +2,77% у порівнянні з виборами 2006 р.)

Таким чином, не дивлячись на те, що загальна кількість країн, в яких підтримка крайніх правих партій на останніх виборах деякою мірою зросла, більше, ніж тих, де така підтримка зменшилась, ця тенденція не є безумовною і, окрім того, країн, де така підтримка значно збільшилася (Угорщина, Австрія, Нідерланди) не так вже і багато у порівнянні з тими країнами, де така підтримка значно зменшилася (Польща, Румунія,

Словаччина, Хорватія). Наприклад, у Польщі «Ліга Польських Сімей», діяльність якої в парламенті свого часу набула галасу, не пройшла до парламенту у 2007 році. Партія «Велика Румунія» втратила усі свої місця в парламенті після виборів 2008 р. не дивлячись на те, що її кандидат на президентських виборах посів друге місце. Група крайніх правих, що сформувалася у Європейському парламенті після вступу до ЄС Румунії та Болгарії та обрання до Європейського Парламенту радикальних депутатів у Румунії, також проіснувала тільки 10 місяців, та й у цей період розривалася з-за внутрішньої боротьби [5].

Чим же може пояснюватися вже не зростання, а, навпаки, зменшення електоральної підтримки крайніх правих? Експерти відмічають, що крайні праві часто бувають неефективними у владі так само, як й будь-які інші партії. Виступаючи проти корумпованого та некомпетентного істеблішменту, вони так само перетворюються на корумпованих та некомпетентних політичних акторів [5]. Окрім того, нереалістичність програм крайніх правих та неможливість їх виконання навіть у випадку потрапляння до законодавчих органів влади, призводить до того, що електорат, висловивши обурення діями чинної влади та обравши до парламенту радикальні політичні сили на одних виборах, наступного разу віддає перевагу більш поміркованим політичним силам, особливо у випадках, коли ці сили достатньо міцні. Саме цим пояснюють, наприклад, відсутність значущих крайніх правих партій у країнах Балтики, - наявність потужних правоцентристських сил, яким виборці віддають перевагу. І навпаки, успіх радикальних політичних сил в Угорщині та Болгарії пояснюють саме слабкістю та корумпованістю центристських політичних сил, що призвело до колапсу їхньої електоральної підтримки на користь радикалів. Зокрема, угорський Йоббік об'єднав навкруги своєї політичної платформи різні групи виборців: як тих, що традиційно голосують за Велику Угорщину, так і антисемітські крайні праві сили, расистські та анти циганські сили тощо, а також чимало виборців, які налаштовані проти істеблішменту, але не поділяють расистських поглядів [11]. Прихід крайніх правих до парламенту Польщі у 2005 році міг бути наслідком розчарування виборців неефективністю та корумпованістю соціалістичного уряду [5], разом з тим, скандальність та радикальність «Ліги Польських Сімей» так само відвернула виборців, і на наступних виборах вона вже опинилася поза межами парламенту. Крім

того, у якості потужної опозиції мейнстрімним партіям або партіям істеблішменту можуть виступати й ліві, і при наявності сильного лівого фронту потреба в крайніх правих як акумуляторах обурення населення діями влади стає меншою, про що свідчить досвід Ірландії [3]. Або, так само, розвинені популістські партії можуть перетягувати на себе голоси протестного електорату. І хоча існує певне припущення, що популярність популістських партій є вигідною для крайніх правих, адже вони роблять електорат більш сприйнятливим для ідей крайніх правих, але часто вони конкурують за ту ж саму частину електорату і тому, при більш поміркованій позиції останнього, у популістських партій є певні переваги.

Окрім того, так само, як радикальні партії користуються слабкістю та корумпованістю центристських політичних сил, останні іноді користуються риторикою крайніх правих задля залучення їхнього електорату на свою підтримку. Тому типові для крайніх правих гомофобські, антисемітські, конспірологічні випадки можна спостерігати і в межах виборчої компанії більш поміркованих політичних сил.

Загалом, дослідивши електоральну підтримку крайніх правих партій на останніх двох парламентських виборах в країнах Європи, можна зробити висновок, що у більшості країн спостерігається невелике коливання електоральної підтримки крайніх правих партій у ту чи іншу сторону і, за винятком Угорщини, Сербії, Литви, Австрії, Болгарії, Данії та Нідерландів, ця підтримка не є вагомою. Тобто говорити про мейнстрімізацію крайніх правих у політиці Європейських країн є певним перебільшенням, яке використовується різними політичними таборами для своїх інструментальних цілей.

Література

1. Williams C. Problems of transition and the rise of the radical right // The radical right in Central and Eastern Europe since 1989 / Ed. by Ramet S. P. - Penn State Press, 1999.

2. Nissen S. An Explanation of Electoral Popularity for Far Right Reactionary Parties in Eastern Europe and the Former Soviet Union [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.allacademic.com//meta/p_mla_apr_research_citation/0/8/4/1/9.

3. Walker T. Europe's far right rises [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.redpepper.org.uk/Europe-s-far-right-rises>.

4. Rising Rightwing Extremism In Eastern Europe? // C.E. European Informant. - Sunday, April 04, 2010. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ceeuropeaninfo.blogspot.com/2010/04/rising-rightwing..>
5. The far right in Eastern Europe // The Economist . - Nov 12th 2009.- [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economist.com/node>.
6. Waterfield B. Hungary elections: first step to power for far-Right since Nazi era // The Telegraph. - 11 Apr 2010. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/hungary/757856>.
7. Evans R. As Europe slumps, is the far Right rising? The death of Jörg Haider has cast a light on the resurgence of fascist politics in Austria and Italy // The Times. - October 14, 2008. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.timesonline.co.uk/tol/comment/columnists/guest_contributors.
8. Nationalism is Considerably Rising in Hungary close to Elections // EU Times. - Apr 1st, 2010. - [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eutimes.net/2010/04/nationalism-is-considerably-rising-in-hungary>.
9. Minkenberg M. From Party to Movement? The German Radical Right in Transition [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.sabadelluniversitat.org/Cat/SBD%20Universitat%20\(Cat\)/docume](http://www.sabadelluniversitat.org/Cat/SBD%20Universitat%20(Cat)/docume).
10. Mudde C. The ideology of the extreme right. - Manchester University Press, 2003.
11. Antal D. Hungarian Elections 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://central.blogactiv.eu/2010/04/12/hungarian-elections>.

УДК 316.3:654.19

М. А. Безносков

СУЧАСНІ ЕЛЕКТОРАЛЬНІ ДЕМОКРАТІЇ: ВИКЛИКИ «МЕДІАТИЗАЦІЇ»

MODERN ELECTORAL CAMPAIGNS: CHALLENGES OF “MEDIATIZATION”

У даній статті ми спробуємо розглянути політичну комунікацію як систему динамічних взаємодій між суб'єктами політики, ЗМІ та виборцями, кожен з яких задіяний у процесі створення, одержання, та інтерпретації політичних «меседжей».

Необхідно розглянути змінюються особливості політичної комунікації у порівняльній перспективі. По-перше, даний аналіз ставить перед собою завдання зрозуміти які зміни призвели до зростаючої взаємозалежності між суб'єктами політичних процесів в останні 20-30 років. Особливу увагу буде